

მურმან თავდიშვილი

საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი

რად გაქრა “თამარიანი“? (“ვეფხისტყაოსნის“ ბოლო სტროფის მართებულად გაგებისათვის)

რუსთველის პოემა მთავრდება მხატვრულად სრულყოფილი პოეტური აბზაცით. ემოციური ძალით იგი ქმნილების ბევრ შიდა სტროფს არ ჩამოუვარდება. აი, ისიც:

ამირან დარეჯანის ძე მოსეს უქია ხონელსა,
 აბდულ-მესია - შავთელსა, ლექსი მას უქეს რომელსა,
 დილარგეთ - სარგის თმოგველსა, მას ენა - დაუშრომელსა,
 ტარიელ - მისსა რუსთველსა, მისთვის ცრემლ-შეუშრომელ-
 სა. (“ვეფხისტყაოსანი“ 1966: 359)

მეცნიერთა მიერ სამართლიანად არის გაზიარებული შეხედულება, რომ მითითებული სტროფი არ ეკუთვნის რუსთველს და იგი აშკარად ინტერპოლატორის ნაკალმარია. ამ მხრივ აღსანიშნავია ორი მძლავრი არგუმენტი. 1. პოემაში ავტორი არაერთხელ ავლენს საკუთარ პიროვნებას და ყოველთვის - პირველი პირით (“მე, რუსთველი...” “დავჯე, რუსთველმა გავლექსე...” და ა.შ.). აქ კი ტაეპების ავტორი სხვაზე მიუთითებს: ტარიელი მის გულშემატკივარ რუსთველს უქიაო; 2. არ არის მოსალოდნელი, რომ თვითონ რუსთველს ქართული ლიტერატურის ისტორიკოსის როლი ეკისრა და თავისი პოემის ბოლოს ლიტერატურის ერთი ისტორიული მონაკვეთის მთელი პანორამა წარმოედგინა: იმან ის შექმნა, ამან - ეს და ბოლოს რუსთველმა დაავგირგვინა ეპიკის განვითარების ლიტერატურული პროცესიო. ეჭვი არაა, ამგვარ შეჯამებას „გარეშე მაყურებელი“ იძლევა.

აღნიშნული ტაეპები რომ ინტერპოლატორულია, დღეს ეს უდავო ფაქტად არის აღიარებული (ქართული მწერლობა).

ვფიქრობთ, მითითებული სტროფი მალავს საიდუმლოს, რომელიც ჭერჭერობით გაუხსნელია.

ჩვენი მიზანია ამ საიდუმლოს გაცხადება.

ერთი შეხედვით, სტროფს ახასიათებს უცნაურობა:

ქრონოლოგიის სრული დაცვით ჩამოთვლილია გამოჩენილი ავტორები და მათი თხზულებანი, ოღონდ, რატომღაც, გამორჩენილია ჩახრუხადის ბრწყინვალე პოემა „თამარიანი“.

როგორ ავხსნათ ეს?

თუ ქრონოლოგიურ პრინციპს გავედევნებით, მაშინ უნდა ვაღიაროთ: „ამირანდარეჯანიანი“ უფრო ადრეა შექმნილი, ვიდრე ჩამოთვლილი სხვა ტექსტები; „აბდულმესიანისა“ და „დილარგეთიანის“ დაწერის დრო არ ვიცით, ოღონდ „ტარიელიანისა“ თითქმის ზედმიწევნით არის დადგენილი (1205-1207). რა თქმა უნდა, ჩახრუხადის „თამარიანი“ წინ უსწრებს „ვეფხისტყაოსანს“. მაშასადამე, ქრონოლოგიური თვალსაზრისით, „ტარიელიანის“ წინ უნდა წერებულყო „თამარიანი“; მაგრამ სტროფი, ქრონოლოგიური აზრით, დუმს, „თამარიანს“ არც კი ახსენებს.

იქნებ, ამას იმიტომ აკეთებს, რომ მხატვრულ-ესთეტიკური კუთხით არ მიაჩნია იგი ღირსეულ ქმნილებად?

თუ მხატვრულ-ესთეტიკურ პრინციპს გავედევნებით, შეუძლებელია არ ვაღიაროთ: ჩახრუხადე ქართული სიტყვის დიდოსტატია, უკვდავი მგოსანია, რომელმაც ქრესტომათიული საზეპიროებით გაძეგილი ტექსტი გვისახსოვრა. „თამარიანი“ გახლავთ კლასიკური სახობბო პოემა, რომლის ბაღალი იშვიათად თუ იწერება („ვეფხისტყაოსანი“ 1966: 260).

მაშასადამე, შეუძლებელია, საკვლევადიებო სტროფის ავტორს ჩახრუხადის ნაკალმარი მხატვრულ-ესთეტიკური მოსაზრებით დაეწუნებინა.

მაშინ დგება საკითხი:

“ვეფხისტყაოსნის“ დამაგვირგვინებელ, ე.წ. „შემაჯამებელ“ მონაკვეთში რად გაქრა „თამარიანი“?

ხომ არ არის აღნიშნულის მიზეზი რაიმე სხვა პრინციპი, რაც საფუძვლად უდევს საძიებელ პოეტურ შედეგს?

მიგვაჩნია, რომ პოემის ე.წ. „შემაჯამებელ“ მონაკვეთში „თამარიანი“ არც უნდა მოხვედრილიყო.

საამისოდ აუცილებელია გავითვალისწინოთ რომანის პროლოგი, სადაც ავტორი ათვალწუნებით ეკიდება ლირიკული ნაწარმოების სახეობებს და ჭეშმარიტ პოეზიად მხოლოდ ვრცელ ეპიკურ ტილოებს სახავს.

შესავალში რუსთველი შაირობის თეორიას 8 პოეტურ აბზაცს უთმობს. აქ მისი დებულებები ცხადზე უცხადესია: კარგ ბედაურს გრძელი გასაჭენებელი შარა შეამოწმებს. ასევეა მე-

ლექსე. მას გამოცდის „ლექსთა გრძელთა თქმა და ხევა“. გრძელი ლექსი ლირიკა ვერ იქნება, ასეთი მხოლოდ ეპიკური ამბავია; პროლოგის ავტორი იწუნებს ერთი-ორი წვრილ-წვრილი ქმნილების ავტორებს: „მოშიარე არა ჰქვიან, თუ სადმე თქვას ერთი, ორი“. მისი გაგებით, ლირიკული გნომები ერთმანეთთან არაა დაკავშირებული. ერთი ეხება ერთ თემას, მეორე - მეორეს. ამიტომ ისინი გამოდის „უმსგავსო და შორი-შორი“.

აი, ასე გააქილიკა შემოქმედმა წვრილი ლირიკული ტექსტები.

სხვათა შორის, აქ რუსთველი სულაც არ გახლავთ ნოვატორი. იგი პირწმინდად იმეორებს თავისი დიდი წინაპრებისა და ლიტერატურული კერპების მოსაზრებებს (1).

“ვეფხისტყაოსნის“ შემქმნელი ჭეშმარიტ პოეზიად არც მცირე ზომის ეპიკურ ტექსტებს მიიჩნევს. ასეთია, მაგალითად, ბალადა ან პატარა პოემა. ასეთი ნაწარმოებები მას შეჰყავს „მეორე ლექსის“ კატეგორიაში:

მეორე ლექსი ცოტაი, ნაწილი მოშიარეთა,

არ ძალ-უც სრულ-ქმნა სიტყვათა, გულისა გასაგმირეთა.

აქ პირდაპირ და უმაგრამოდ ნათქვამია: წვრილი პოემა /ან ბალადა/ ერთგვარ წილს კი იღებს პოეზიაში, ოღონდ გულის განმგმირავ, სულში ჩამწვდომ სიტყვას მაინც ვერ ამბობს. ამ წვრილ-წვრილი პოემა-ბალადების ავტორს მე ვამსგავსებ ყმაწვილ, გამოუცდელ, ნორჩ მონადირეებს, რომელთაც დიდი ნადირის (ვთქვათ, ასეთია „შაჰ-ნამე“, „ვეფხისტყაოსანი“...) მონადირება არ ძალუძთ და ამიტომ წვრილ ნადირთ (კურდღელი, მაჩვი...) ხოცავენო.

ავტორი ასევე აკრიტიკებს „მესამე ლექსს“. ესაა „სათრეველი“ სტროფები, კაფიები, სხარტულები. ისინი სანადიმოდ, სამღერეღად, სააშოკოდ, სალადობოდ, ამხანაგთა გასაქილიკებლად კარგია, მოსწრებულია, მისადაგებულია, ოღონდ ჭეშმარიტი და ნამდვილი პოეზია როდიაო!

ბოლოს პოეტი კატეგორიულად დაასკვნის: „მოშიარე არა ჰქვიან, ვერას იტყვის ვინცა გრძელად“.

“გრძელად“ მთქმელნი კი არიან ჰომეროსი, ვერგილიუსი, ფირდოუსი, ნიზამი, რუსთველი...

ყოველივე ამას ითვალისწინებს საკვლევი ლექსის ნიჭიერი მთხზველი.

მაშასადამე, პოემის ბოლოს დართულ შემაჯამებელ სტროფში ინტერპოლატორი იცავს ავტორის ნებას და ნაშრომებს არჩევს არა ქრონოლოგიური ან მხატვრულ-ესთეტიკური, არამედ უაზრობის ნიშნით.

და, რაკილა „ვეფხისტყაოსანი“ ეპიკური ქმნილებაა, შეჯამების ავტორი ჩამოთვლის ბოლო პერიოდის ეპიკურ ტილოებს და გვიჩვენებს, რომ ქართული მწერლობის ამ პროცესს თუ ვითარ აგვირგვინებს „ტარიელიანი“.

თუ ამ თვალთახედვით გავიაზრებთ ბოლო სტროფს, მაშინ გასაგები გახდება, რად არ ახსენა აქ მოშაირემ ჩახრუხადის შესანიშნავი ქმნილება. დიახ, აქ „თამარიანის“ ადგილი ნამდვილად არ არის. ის ხომ ლირიკული ნაწარმოებია, სახოტბო-პანეგირიკული შედეგია, რომელიც არ გულისხმობს „ლექსთა გრძელთა თქმა და ხევას“.

ახლა კი ვნახოთ, როგორ არის რეალიზებული ეპიკური ჟანრის პრინციპი: პირველ ტაეპში ნახსენებია მოსე ხონელის „ამირანდარჯანიანი“. ტექსტი დღემდე არის მოღწეული და დანამდვილებით შეგვიძლია ვთქვათ - ეს არის ტიპური რომანი, ანუ ამბიანი ტექსტი.

მაშ, პირველი სტრიქონის მიხედვით, ეპიკური პრინციპი მართლდება!

მეორე ტაეპში ქრონოლოგიის დაცვით (და ჩვენ ვენდობით ამ ქრონოლოგიას) დასახელებულია იოანე შავთელის „აბდულმესია“.

დღემდე მოღწეულია ე.წ. „აბდულმესია“, რომელიც შეადგენს 107 სტროფს (დაახლოებით იმდენს, რამდენსაც ჩახრუხადის ოდა) და გახლავთ არა ეპიკური (ამბიანი), არამედ ლირიკული ნაშრომი. კიდევ მეტი, ის არის ლირიკულ-პანეგირიკული ტექსტი. მას არავითარი ამბავი არ უდევს ფუძედ და ეპიკურ რომანად ვერ ჩაითვლება.

ამასთანავე, მხატვრული თვალსაზრისით, ე.წ. „აბდულმესია“ გაცილებით მდარეა, ვიდრე „თამარიანი“.

მაშასადამე, თუ „თამარიანი“ ვერ გახდა ღირსი „შეჯამებაში“ მოხვედრისა, რის გამო უნდა მოხვედრილიყო იქ ბევრად უფრო მდარე „აბდულმესია“?!

მაგრამ საქმეც ის არის, რომ „შეჯამებაში“ იგულისხმება ის „აბდულმესია“, რომელიც გახლდათ რომანი, ეპიკური თხზულება, და რომელიც დაკარგულია. ჩვენს ხელთ არსებული 107 სტროფი-

ანი ლირიკული ხოტბა კი დაწერილია 1661 წელს, მისი ავტორია იაკობ შემოქმედელი, ხოლო ქების ობიექტია იმერეთის ტახტზე ასული 14 წლის ყმაწვილი მეფე არჩილ შაჰნავაზის ძე.

ასე რომ, თუ „შეჯამების“ პირველ ტაეპში ნახსენებია რომანი „ამირანდარეჯანიანი“, მეორეში დასახელებულია ქრონოლოგიურად მომდევნო ეპიკური ქმნილება /ლექსად ან პროზით შესრულებული/ იოანე შავთელის „აბდულმესია“, აწ დაკარგული რომანი.

მესამე სტრიქონში მითითებულია ქრონოლოგიურად მესამე მნიშვნელოვანი ნაშრომი „დილარგეთიანი“. სარგის თმოგველის ეგ ეპიკური რომანი დაკარგულია. მისი აღდგენა ცადეს მოგვიანებით. მე-18 საუკუნის დამლევს პეტრე ლარაძემ აღადგინა ეს საგმირო-სათავგადასავლო ეპიკური რომანი, სადაც აღწერა აბაშეთის მეფის დილარის ხიფათიანი თავგადასავალი (ქართული მწერლობა, 1984: 551).

ლარაძე სწორად მოქცეულა: დაკარგული ეპიკური ამბავი ჩაუნაცვლებია ეპიკურივე ტექსტით.

დაბოლოს, მეოთხე სტრიქონში მითითებულია „ტარიელიანი“, რომელიც ამ გმირის ავბედობით გულდამწვარ ავტორს შეუთხზავს.

რა თქმა უნდა, „ტარიელიანი“, ანუ „ვეფხისტყაოსანი“, ლექსად დაწერილი კლასიკური რომანია და აქ იგი ისეა წარმოდგენილი, ვითარცა ქართული ეპიკური მწერლობის გვირგვინი.

ამრიგად, ინტერპოლატორის პრინციპი აშკარაა: იგი ქართული ლიტერატურის ერთ მნიშვნელოვან მონაკვეთს (XI-XII საუკუნეები) აჯამებს და ჩამოთვლის ამ დროის თვალსაჩინო ეპიკურ შედეგებს ქრონოლოგიის მკაცრი დაცვით: „ამირანდარეჯანიანი“, „აბდულმესიანი“, „დილარგეთიანი“, „ტარიელიანი“. საგულისხმოა სხვა გარემოებაც: რომანები დასახელებულია მთავარი ეპიკური გმირების წინ წამოწევით: ამირან დარეჯანის ძე არის „ამირანდარეჯანიანის“ ცენტრალური პერსონაჟი; აბდულმესია გახლავთ „აბდულმესიანის“ მთავარი პერსონაჟი; დილარგეთი წარმოადგენს „დილარგეთიანის“ ცენტრალურ პერსონას, ხოლო ტარიელი მიჩნეულია „ტარიელიანის“ უწინარეს მოქმედ პირად.

ასე რომ, ჩვენი წერილის შედეგია ორი უმთავრესი დასკვნა:

1. „ვეფხისტყაოსნის“ შემაჯამებელ ბოლო სტროფში, რომელიც ეფუძნება ეპიკურ ნაწარმოებთა ჩამოთვლის პრინციპს, ვერ მოხ-

ვდებოდა და არც მოხვედრილა ლირიკული შედევრი „თამარია-ნი“.

2. შეჯამების მიერ დასახელებული „აბდულმესია“ ვერ იქნებოდა და არც არის ლირიკულ-ხოტბითი ნაწარმოები; შავთელის ეპოსი „აბდულმესია“, რომელსაც შეჯამება გულისხმობს, დაკარგულია, ხოლო ჩვენს ხელთ არსებული 107 სტროფიანი ლირიკული ოდა, რომელში გმირი აბდულმესია ერთხელაც არაა ნახსენები, გახლავთ XVII საუკუნის ძველი „ქება მეფისა არჩილისა“ და მისი ავტორია იაკობ მიტროპოლიტი.

დამოწმებული ლიტერატურა:

თავდიშვილი 2009 — თავდიშვილი მურმან, ფირდოუსი და რუსთველი, 2009;

თავდიშვილი 2011 - თავდიშვილი „ნიზამი და რუსთველი“, თბ., 2011;

რუსთველი 1966 — რუსთველი, ვეფხისტყაოსანი, თბ., 1966;

ქართული მწერლობა 1984 - ქართული მწერლობა, I, თბ., 1984;

ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია 1977 - ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, 3, თბ., 1977;

ქართული ლიტერატურის ისტორია 1966 - ქართული ლიტერატურის ისტორია, 2, თბ., 1966.

MURMAN TAVDISHVILI

Georgian Technicac University

**Why is “Tamariani” disappeared
(For correct understanding the last strophe
of the Knight in the Panther’s Skin)**

Abstract

The last closing poetic paragraph contains epic works created in the XI-XII centuries, the crown of which is considered to be Rustaveli's poem. Because of this principle the ode- panegyric- lyrical “Tamariani” by Chakhrukhadze is not included herein. On the other hand, "Slave of the Messiah" (Abdulmesiani) ” by Ioane Shavteli, Georgian poet of the 12th century is named herein. The so-called “Abdulmesia” survived is 107strophe lyrical work, which is poor-quality work than Chakhrukhadze’s “ Tamariani” . If the brilliant ode “Tamariani” is not included in the list, the lower-quality literary text of so-called “Abdulmesia” could not be inserted herein.

What is happening?

The point is that Ioane Shavteli’s work was the epic work, novel containing the story. That is why it is included in the summary. Indeed, all the rest (3)works are epic: “Amirandarejaniani”, “Dilargetiani”, “Ttarieliani”. These works, epic novels are named after the main actors. The foremost character of “Amirandarejaniani” is Amiran, the son of Darejani; “Dilargetiani” - Dilargeti; “Ttarieliani” - Tarieli. There is no doubt, that the protagonist of “Abdulmesia” should Abdulmesia.

Because of all this, the summary implies the “Abdulmesia” , which was a novel and in which I. Shavteli depicted the epic character Abdulmesia, and the panegyric lyrical text available to us, in which the character Abdulmesia is never mentioned, is “Praise of the King Archil” , the monument of the XVII century. Its author is Jacob Metropolitan. The ode is written by the author in 1661 and is dedicated to Archil, son of Shahnavaaz, aged 14, who was enthroned in Imereti in the same year.